

<https://doi.org/10.18485/primling.2024.25.10>

821.161.1-1.09 Мандељштам О.

811.161.1`255.4`373.43=163.41

Оригинални научни рад

Примљен: 4. 2. 2024.

Прихваћен: 5. 3. 2024.

Весна Смиљанић Рангелов¹

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8785-6764>

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

ПРОБЛЕМИ ПРЕВОЂЕЊА ОКАЗИОНАЛИЗАМА НА ПРИМЕРУ ПЕСМЕ О. Е. МАНДЕЉШТАМА *ЧЕРНОЗЕМ*

Сажетак: Оказионализми / ауторски неологизми привлаче све више пажње у теорији превода и науци о језику будући да продубљују питања (не)преводивости. Оно је нарочито сложено у уметничком тексту, а пре свега у поезији, када су оказионализми одлика ауторског стила. У овом раду дефинисање овог недовољно разграниченог појма врши се према славистичкој литератури. Надаље се врши упоредна анализа преводилачких решења по питању ауторских оказионализама у два објављена превода песме *Чернозем* О. Е. Мандељштама на српски језик и једном необјављеном. Показује се утицај тумачења значења оказионализма на његов превод и истиче се предност коју даје сродност језика за њихово превођење.

Кључне речи: оказионализам, ауторски неологизам, Мандељштам, уметнички превод, преводивост, непреводивост, еквивалентност

Питање преводивости односно непреводивости један је од главних феномена науке о језику. То питање је још сложеније у погледу уметничког превода и пре свега у превођењу поезије где закони жанра дозвољавају већу слободу у оријентацији на текст оригинала и где су знатно више него у другим жанровима присутни елементи заједничког стваралаштва песника и преводиоца (Швейцер 1988: 47).

Главни циљ уметничког превода јесте да код читаоца преведеног дела постигне уметнички и естетски доживљај истоветан ономе који постиже оригинал код читаоца на језику оригинала. Задатак преводиоца био би да пронађе средства у свом језику којима би адекват-

¹ vsmiljanicrangelov@gmail.com

но пренео сложене везе између свих елемената оригинала а да истовремено остане веран свом језику.

У основи свих теоретских и критичких просуђивања стоји питање „у ком степену у преводу мора бити постигнута пуноћа и тачност система значења оригинала“ (Гарбовский 2007: 212). Уз то задатак преводиоца није само да постигне тачност значења и у највећој могућој мери пренесе смисаону слику оригинала, већ и да тексту не одузме од лепоте и стила. Са развијањем преводилачке делатности показивало се да не постоји могућност „пуновредног“ потпуног превода а међу многим преводиоцима се учвршћивало мишљење да је превођење нерешив задатак.

О неразрешивости преводиочевог задатка писао је Вилхелм фон Хумболт, филозоф и лингвиста, државник и реформатор. Део његовог писма упућеног Августу Шлегелу, ушао је у хрестоматије о превођењу: „Сваки превод мени се чини као покушај да се реши нерешив задатак. Јер ће се сваки преводилац обавезно разбити о један од два подводна камена, било да се превише придржава оригинала на рачун укуса и језика сопственог народа, било самосвојности сопственог народа на рачун оригинала. Нешто средње између ово двоје није само тешко оствариво него је једноставно немогуће“, (према Швейцер 1988: 100).

Хумболтов савременик Јохан Волфганг Гете разликовао је три врсте превођења у историјској равни. Прва врста је прозни превод поетских дела, посредством којег се читалац упознаје са реалношћу света оригинала, која је изражена средствима језика на који је дело преведено. Овај превод не може да пренесе формално-стилске особености оригинала, али је користан јер страна култура неприметно улази у домаћу као нешто ново што бодрни дух читаоца и причињава радост. Такав је Лутеров превод Библије.

Ову врсту превода смењује тзв. пародични (грч. *parodos* – пева-ти криво, погрешно) превод када преводиоци настоје не да пренесу читаоца у реалност оригинала, већ да оригинал пренесу у језик читаоца, тако што присвајају дух оригинала и представљају га као свој.

Трећи тип превода је коначан и најзахтевнији. Задатак преводиоца јесте да се превод поистовети са оригиналом тако да он не постоји ван оригинала него на његовом месту, не *уместо* оригинала него у *својству* оригинала (Goethe 1992: 61).

Руски књижевни критичар и теоретичар Висарион Григорјевич Белински из Гетеове поделе искључује прву, примитивну врсту превода, а његова подела подразумева поетски (слободан) и уметнички превод у коме „није дозвољено ни изостављање, ни додавање, ни измене. Ако у делу има недостатака – они се морају тачно пренети. Циљ таквог превода јесте да замени оригинал за оне којима је због незнања језика он недоступан и да им пружи могућност и средство да уживају у њему и просуђују о њему“ (Левин–Федоров–Кузьмичев 1960: 198). Белински, обједињујући Хумболтову и Гетеову концепцију и закључује да није увек решење реч из једног језика заменити одговарајућом речју из другог, већ је потребно да унутрашњи живот преводног израза одговара унутрашњем животу оригинала (Белинский 1977: 199). Неодређени појам „унутрашњег живота“ Белински је додатно објаснио прогласивши начело: „Правило за превођење уметничких дела је једно – пренети дух оригинала је немогуће урадити другачије него пренети га на руски језик као што би га сам аутор писао на руском када би био Рус“ (Левин, Федоров & Кузьмичев 1960: 497).

Књижевни теоретичар и један од зачетника школе формализма Роман Јакобсон највећу препреку у процесу међујезичког превођења види у ономе што је на преводном језику тешко изразити. „Језици се међусобно разликују пре свега по томе шта у њима не може бити изражено, а не по томе шта у њима може бити изражено“ (Јакобсон 1978: 16–24). У песничкој уметности постоји каламбур или паронوماзија, и без обзира на то да ли се у процесу превођења та игра речи може савладати или је њена снага неограничена, *иоезија је њо дефиницији нејреводива*. Могућа је само креативна транспозиција, било унутарјезичка – из једне поетске форме у другу, било међујезичка – са једног језика на други и, коначно, интерсемиотичка транспозиција – из једног система знакова у други, на пример из вербалне уметности у музику, плес, филм, сликарство.

У другој половини 20. столећа, један од оснивача „совјетске школе превођења“ А. В. Фјодоров писао је о принципу преводивости који се базира на универзалности категорије мишљења која не зависи од припадности култури, нацији. Без обзира на то што је преводилац приморан да током превођења изостави понешто из оригинала, ти губици се односе на то колико је успео или није успео да истим језичким средствима изрази садржај оригинала, али се не односе на сам садржај. Уколико се садржај не може пренети истим језичким сред-

ствима, он се може пренети описно, додавањем или преиначавањем. Фјодоров пише како успешно превођење (преношење) засебних елемената текста не значи да је текст у целини успешно преведен. Целина не представља просту суму елемената, већ представља далеко сложенији систем (Федоров 2002: 37 и даље).

Увид у историјски развој теорија о превођењу, уверава нас у то да у превођењу, приступу и оцењивању квалитета превода, верности и тачности, постоје цикличност и мода, да се иста решења оцењују различито у различитим епохама, да преводилачка пракса зависи од ступња развоја филолошких наука народа, на чији језик се дело преводи, од схватања лепог и правилног заступљеног у датом друштву. Проучавање преводилачког искуства у прошлости показује да су многи савремени проблеми теорије превода не једном покретани током историје ове делатности не добивши до данас коначне одговоре (Гарбовский 2007: 14).

Сви поменути теоретичари, без обзира на то да ли су склонији гледишту о преводивости или непреводивости уопште, сагласни су у погледу сложености превођења поезије. Поред вербалног садржаја и стила, преводилац има задатак да на језик превода пренесе песничке слике, метар, музикалност, емоционалност, врсту риме, односно да пронађе адекватан начин за њихово изражавање. Веома важну одлику ауторског стила и додатну сложеност за преводиоца представљају околионализми, чије проучавање добија на значају када је њихова употреба одлика ауторског стила, када служе као основно средство уметничког израза и неутуђив део идиолекта, као што је то случај у поезији руске авангарде. Песнички језик Осипа Мандељштама одликује се и мноштвом околионализама или ауторских неологизама, што представља посебан проблем праксе поетског превођења. Зато је занимљиво и важно питање која решења и поступке примењују преводиоци у разрешавању овог нимало лаког задатка.

Термин *околионализам* потиче од латинске речи *occasio* – прилика, згода. У славистичкој литератури често се укрштају термини: индивидуализам, околионализам, неологизам, кованица, хапакс, потенцијална реч. Околионализми се често дефинишу као индивидуалне речи (индивидуализми), па се тако између ових појмова ставља знак једнакости (Драгићевић 2018: 228). У руској литератури фигурирају појмови околионализми, неологизми, индивидуално-ауторски неологизми, индивидуално-говорни неологизми. Тако Р. Ј. Намиток-

ва okazjiонализме одређује као ауторске неологизме – новостворене лексеме које се први пут срећу у уметничком или научном тексту и које нису забележене у речницима већ постоје искључиво у датом контексту и стога их карактеришу необичност и експресивност. Аутор на овај начин изражава своју уметничку мисао, проширује мисао изреченог, гради свој уметнички стил. Као и неологизми, okazjiонализми се налазе на периферији основног лексичког фонда. Основна пак разлика између неологизма и okazjiонализма састоји се у томе што су неологизми нове речи, створене да именују предмете и појаве којих дотле није било, а који чине језичку реалност ширег круга говорника, док okazjiонализми могу настати у било ком времену, њихов аутор је познат, а створене су искључиво у датом контексту, као лексичко средство уметничког израза или језичке игре. Okaziонализми не претендују да се приближе центру основног лексичког фонда ни да уђу у ширу употребу.

Okaziонализам у књижевном делу јесте средство уметничког израза, настаје из потребе да се мисао изрази прецизно, кратко и сажето, да уметник истакне свој однос и оцену теме о којој говори. Okaziонализми у поезији имају значај у очувању ритма, постизању риме, избегавању таутологије. У вези у својој студији *Okказиональное в художественном тексте* [Okaziонално у уметничком тексту], Бабенко наглашава како је неопходно, приликом анализе значења одредити *степень окказиональности*. Он разликује три степена: okazjiонализми првог степена су они који су направљени према творбеној норми, други степен је одлика оних који су створени одступањем од творбене норме али им је значење довољно прозирно у контексту, док у категорију okazjiонализма трећег степена okazjiоналности улазе они чије је значење у највећој мери недокучиво² (Бабенко 1997: 9–12).

Будући да припадају поетском језику, да су необичност и неочекиваност важне особине okazjiонализма, њихово значење је тешко разумљиво ван контекста, а у контексту је оно по правилу слојевито. Отуда је њихово превођење још сложеније. За интерпретацију okazjiонализма, односно „декодирање њихове семантичке структуре“, неопходна су различита знања. Поред лингвистичких знања неопходно је познавање „слике света“. Оно по схватању В. П. Фурманове,

2 Класичне примере налазимо у експерименталној поезији В. Хлебњикова: бобебоби, вееоми, пиеео, лиееј, гзи-гзи-гзео.

обухвата: историјско-културну раван (знања о култури датог друштва током историјског развика), социокултурну, етнокултурну (начин живота, традиција, празници) и семиотичку раван (о симболима и особеностима језичке средине у којој су настали) (Фурманова 1994: 16).

Да би се значење разгонетнуло, потребно је анализирати текст, контекст и подтекст, као што је то у случају поезије О. Е. Мандељштама чинио Кирил Тарановски у предговору своје *Књиге о Мандељштаму* (Тарановски, 1982). У својој студији о преводилачкој рецепцији Мандељштамових дела, М. Сибиновић бележи: „Многодценијска пракса у 19. и 20. веку показује да се свака детаљнија анализа превода, нарочито ако је ‘професорска’ своди на откривање и набрајање примера изневеравања оригинала не само због обичних преводилачких грешака, већ и због објективних разлика у природи језика оригинала и превода или његових културно-језичких традиција“ (Исто: 203). Са друге стране, остаје питање „да ли и квалификовани зналци руског језика могу бити сигурни да су увек проникли баш у све семантичке наговештаје слојевитих Мандељштамових стихова“ (Исто: 204).

Мандељштамов поетски језик карактерише изразита интертекстуалност, асоцијативност, музикалност на нивоу звучне организације и композиције стихова, па се у домаћој литератури говори се о Мандељштамовом *шајнојису*, а бројне околионалне творевине које га чине могли бисмо назвати *мандељштамизми*. Интересовање за његову поезију не јењава, а како је неологија у замаху, све је више радова који се баве овим аспектом његовог стваралаштва. Тако О. Новак у свом магистарском раду *Специфика словотворчества О. Мандељштама* (Новак 2018) износи статистичке податке о томе којим врстама речи припадају околионалне творевине. Њих, у складу са општом тенденцијом у стварању нових речи, чине именице (52%), придеви (42%), глаголи (4%) и прилози (2%). Утврдила је основне принципе у стварању мандељштамизама: слагање – 50%, суфиксација – 30%, префиксација – 10%.

Околионализме у песми *Чернозем* анализирао је О. А. Лекманов у својој студији *О стихотворении О. Э. Мандељштама „Чернозем“* (Лекманов 2021) а у овом раду биће разматрано питање преводилачких решења на српски језик ових места у два објављена превода: Светислава Травице (*Вороњешке свеске*, Нолит, Београд 2009)

и Радојице Нешовића (*Сачувај мој њлас: лирика*, Академска књига, Нови Сад 2016 и нашем преводу (В.С.Р.).³ Основно полазиште је аналитичко (описно) а не нормативно.

Како су околионализми распоређени у свакој строфи, наводићемо строфу по строфу са истакнутим ауторовим околионализми-ма и преводилачким решењима и одмах затим, прегледности ради, дати табелу.

Мандељићам:

Переуважена, перечерна , вся в холе,	13
Вся в холках маленьких, вся воздух и призор,	12
Вся рассыпаясь, вся образуя хор, —	12
Комочки влажные моей земли и воли...	13

Травица:

Преуважена, наново црна , сву је на пажњу своде,	17
Сва у малим гребенима, сва ваздух и без надзора,	17
Сва у распадању, сва у формирању хора, —	14
Влажне грудвице земље моје и слободe.	13

Нешовић:

Преуважена, прецрна , сва у центру пажње,	14
Сва у малим гребенима, сва ваздух и очију зор,	16
Сва у расулу, а сва образује хор —	12
Моје слободe и грудвица земље влажне...	13

В.С.Р.:

Преуважна, прецрна , сва је брижно поље	13
Сва у браздицама, сва ваздух и надзор	12
Сва расипајући се, сва творећи хор	12
Грудвице влажне моје земље и воље	13

³ Превод је објављен у електронском часопису за књижевност и културу Либартес, libartes.com

Оригинал	Травица	Нешовић	В.С.Р.
Переуважена	Преуважена	Преуважена	Преуважна
Перечерна	наново црна	прецрна	прецрна

Олег А. Лекманов уочава да су okazaлизми у *Чернозему* творени по „хлебњиковском моделу“ (Лекманов 2021). Велимир Хлебњиков, песник и теоретичар, творац заумног језика и кључна фигура руске авангарде, прибегавао је спајању творбених делова различитих узуалних лексема у циљу богаћења значења, проширивања смисла, експресивности и језичке економије, о чему пише у свом чланку „Наша основа“ (Хлебников 1919).

Оказионализми *йереуважена* и *йеречерна*, Лекманов даље разматра, сачињени су по моделу *йерейахана* (преорана / узорана) + *ува-жсена* (уважена) + *унавожсена* (нађубрена / нагнојена) односно *йерейахана* + *черна* (преорана / узорана + црна)⁴.

Овоме ћемо додати могућност да су okazaлизми настали по творбеном моделу префикс *йере-* са основним значењем поновног вршења радње (за шта се у другом примеру одлучио Травица: *наново црна*) или радње односно особине која премашује уобичајену, очекивану меру, како је Травица у првом а Нешовић применио у оба примера. Другом решењу прибегли смо и ми. Иако Речник Матице српске не бележи ову лексему, читаоцу на српском језику *йереуважсена* звучи познато и не изазива сумњу у то да реч постоји (што искључује могућност да се сврста у okazaлизме чија је основна особина необичност), а она се у јавном простору употребљава у ироничном значењу. Стога би се могла одредити као потенцијална реч – није заступљена у речнику али се широко употребљава и полако улази у узуални лексички фонд. Да би се у преводу очувала необичност Мандељштамове творенице, а уједно и версификација стиха, ми смо прибегли скраћењу за један слог.

⁴ У загради се наводе значења на српском према: *Руско-српски речник* у редакцији Богољуба Станковића, Прометеј, Нови Сад 2008. и Radoslav F. Poljanec i S. M. Madatova-Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, pretilsak 1. izdanja iz 1987.g., Školska knjiga, Zagreb 2002.

Мандељиџам:

В дни ранней пахоты черна до синевы,	12
И безоружная в ней зиждется работа —	13
Тысячехолмие распаханной молвы:	12
Знать, безокружное в окружности есть что-то.	13

Травица

У дане раног орања црна, до плаветнила сине,	17
И беспомоћни ће се рад на њој да заснива, —	14
Хиљадугорје узоране гласине:	12
Незаокружено у кругу, нешто важно бива.	15

Нешовић

Црна до плаветнила у дане орања раног	15
На неоружаном раду заснована свима —	14
Хиљадубрежје јој збора разораног:	12
Да нешто незаокружено у том кругу има.	15

В.С.Р.

За рана орања сиња се таласа	12
И голоруки на њојзи почиваће рад	13
Тисућубреговје преораних гласа:	12
Неопколно у околини јест' нешто тад.	13

Оригинал	Травица	Нешовић	В.С.Р.
Тысячехолмие	Хиљадугорје	Хиљадубрежје	Тисућбреговје
Безокружное	Незаокружено	Незаокружено	Неопколно

У другој строфи, сложеница *ты́сячехолмие* састоји се од броја *ты́сяча* (тисућа, хиљада), корена *холм* (брег, узвишица, брдашце, брежуљак) и суфикса -и и наставка -е. Поред просторне (*ты́сяча холмов*), Лекманов уочава да окационализам *ты́сячехолмие* укључује и временску карактеристику – *ты́сячелетие* (хиљаду / тисућу година). Травица и Нешовић су овај окаинализам пренели помоћу на српском језику уобичајенијег *хиљаду* + *јорје* односно *брежје*. Ми смо

дали предност словенском облику тисућу, који у данашњем српском језику носи поетску конотацију, и уједно смо на тај начин одржали версификацију. Звучни ефекат Мандељштамовог стиха постигнут акцентом и понављањем слога у *холмие* и *молвы* ни у једном преводу није постигнут.

Последњи стих започиње епитетом *безокружное*. Овај казимиризм добијен је на сличан начин, спајањем двеју речи које су употребљене у истој овој строфи: *безоружная* (+ ненаоружана, голо-рука; фиг. незаштићена, беспомоћна, слаба) *окружностъ* (кружница, круг, опсег, обим; заст. околина). Двојица преводилаца применила су исто решење, трпни глаголски придев *незаокружено*, који припада узуалној лексици.

Ми смо учили још једну семантичку повезаност коју је песник могао имати у виду, нарочито с обзиром на чињеницу да је, због увредљивих стихова о Стаљину, прогнан у Вороњеж где је провео период 1934–1937. године. Наиме сматрамо да је *безокружное* настало спајањем префикса *без* + *окружение*. Ово стога што је примарно значење руске лексеме *окружение*: окруживање, опкољавање; секундарно носи одредницу *војн.*: опкољење, обруч и тек на трећем месту: околина, средина. Казимиризм *неоикошно* не обухвата реч из друге и четврте строфе као што је та игра речи присутна у оригиналу (*безокружное* = *безоружная* + *окружностъ*), али је та веза остварена алитерацијом и асонанцом, на плану звучности која у Мандељштамовој поезији има велики значај (*голоруки–неоикошно–околина*). Асоцијативност *безокружное* са *безграницное* (безгранично, бескрајно) коју наглашава у свом тумачењу Лекманов (Лекманов 2021: 217–218), али која, по нашем мишљењу није тако прозирна ни за руског читаоца, ни у једном од три превода није очувана.

Мандељштам

И все-таки, земля — проруха и обух.
Не умолишь ее, как в ноги ей ни бухай:
Гниющей флейтою **настраживает** слух,
Кларнетом утренним **заябливает** ухо...

Травица:

Па ипак, земља – загонетка је у ствари.	13
И кад јој паднеш пред ноге, она се не умиљава:	16

Трулом флаутом над слухом стражари ,	11
Јутарњим кларинетом ухо замрзава ...	13

Нешовић:

Па ипак, земља – оплазе су и лази.	12
И на колена кад падаш, одговара ти суво:	15
Трулом флаутом над слухом пази ,	10
Кларинетом јутарњим смрзне ти уво...	12

В.С.Р.

Али ипак земља је и јама и тук	12
Неумољива, ма ничице пред њ' паднуо:	13
Флаутом која гњили застражује слух	12
Кларинетом јутарњим зазебљује уво...	13

Оригинал	Травица	Нешовић	В.С.Р.
настраживаєт	стражари	пази	застражује
заябливаєт	замрзава	смрзне	зазебљује

У трећој строфи окационализам *настїраживаєтї* састављен је од творбених елемената глагола *настїраиваєтї* (подешавати, штимовати (клавир), уређивати, подешавати (механизам); побуђивати осећања, изазивати расположење; оспособљавати, дотеривати, намештати...) и *настїораживаєтї* (чинити опрезним, будним, изазивати опрез, будност; узнемиравати, узбуђивати; фразеологизам *настїораживаєтї уши* – наћулити уши). Оба глагола су вишезначна. Травица и Нешовић прибегли су узуалним лексемама. Ми смо настојали да и на овом месту буде окационализам. *Застїражује* ни на који начин не реферише на штимовање музичког инструмента, али се може довести у везу са изазивањем осећања пошто реферише на *застїрашује* што се уклапа у песничку слику целе треће строфе, коју објашњава Лекманов: у трећој строфи мотиви су концентрисани, повезани са темом несреће, смрти и у складу с тим – гробља. „У првом стиху треће строфе спојена су два злослутна идиома ‘И на старуху бывает *їроруха*’ [искусан човек може погрешити; букв. и старици се деси пропуст] и ‘как *обухом* по голове’ [као маљем по глави, букв. као уши-

Травица

Како је на раонику пријатна масна наслага,	16
Како степа ћути у априлској спретности видној!	15
Па, здраво, црнице, буди срчана, оката и блага...	17
Црноречито ћутање у раду непрекидном.	15

Нешовић

Како је на раонику пријатна бразда масна,	15
Како степа лежи у априлском комешању!	14
Па, здраво, црнице: буди здрава и расна.	13
Буди рад у црноречивом ћутању.	12

В. С. Р.

Ал ј' масни слој раонику мио	10
Ал степа спи сред априлског прокрада!	11
Па, здраво, црноземе: јак, окат био	12
Црноречиво ћутање у току рада.	13

Оригинал	Травица	Нешовић	В.С.Р.
проворот	спретност видна	комешање	прокрад
черноречивое	црноречито	црноречиво	црноречиво

У последњој строфи оказационализам *йроворои̑* је именица, према мишљењу Лекманова, настала комбиновањем творбених елемената именице *йоворои̑* (окретање, обртање; завој, окука; прелом, преокрет, прекретница) и глагола *йровернуи̑* (пробушити, провртети, пропустити, самлети; фраз. *йровернуи̑ дело* – свршити/урадити/обавити посао). Надежда Мандельштам у својим *Усиоменама* (Мандельштам 1989) наглашава (могућу) игру речи: *Воронеж̑* и *йроворониш̑*⁶ имају исти корен као *йроворои̑*. Инструментални и смисаони аспект су тако преплетени да их је тешко раздвојити. Глагол *йроворониш̑* који она помиње припада разговорном функционалном стилу и има значење: *нейа̑жњом̑ йройуси̑и̑и̑и̑, не̑ искорис̑и̑и̑и̑и̑и̑, из̑иуби̑и̑и̑и̑и̑ (йрилику̑)*. Овоме ћемо додати да исти корен има и глагол *йроворо-*

6 Друго лице једине садашњег времена од глагола *проворонит̑*.

ишѣиѣ (с муком *и*роѣураиѣи, *и*робииѣи; брзо *и*ровесиѣи, обавиѣи) *и*рово-
роваѣиѣся (*до*лијаѣиѣи, биѣиѣи *ухва*ћен у крађи, *и*роневериѣиѣи, украсѣиѣи),
као и придев *и*роворный (*брз, хи*шар, *окре*шан, *си*реѣишан, *веш*иѣи, *сна*-
*лаж*љив). Преводиочево решење *и*ровороѣи = *си*реѣиности – заснива
се на вези са последњим наведеним придевом. Додатак *видна* нема
упориште у семантичком аспект, већ је у служби постизања риме.

Решење другог преводиоца *комеша*ње такође припада узуалној
лексици и нема семантичку везу са горенаведеним лексемама, за које
можемо сматрати да чине слојеве значења песниковог околионализ-
ма, али може се претпоставити да му је преводилац прибегао да би
постигао контраст са песничком сликом у првом делу стиха: *како*
*си*ѣиѣа лежи – а наспрам које је *аи*рилско *комеша*ње очекивано самим
тим што је орање у току

По нашем мишљењу треба обратити пажњу на још једну лексе-
му сачињену од истих фонема. То је архаизам *и*ривороѣи (чаролије,
чари, чини, уроци, мађије за изазивање љубави). Решење *и*прокрад
(од прокрадати се) међутим не указује јасно на везу с љубавним ча-
ролијама. Овај околионализам ипак садржи значење тајанствености,
радње која се одвија под велом тајне и која се може тицати једнако
крађе као и љубавног освајања. За обе радње неопходне су спретност,
сналажљивост па и брзина. Тек када се ово има у виду, уочава се
асоцијативност *и*прокрада са горенаведеним лексемама док је она у
оригиналу далеко јаснија. И овај, као и претходна два примера, пока-
зује да је преводилац свесно одабрао као приоритет постизање риме.

Епитет *черноречивое* у последњем стиху, настао комбинованом
методом по аналогiji са *красноречивое*, у Травичином препеву гласи
црноречииѣо а у преостала два *црноречиво*, очигледно по истој анало-
гији са *красноречиво*.

Мандельштам за грађење околионализама користи продуктив-
не творбене моделе, па структура његових ауторских неологизама,
у овој песми у потпуности, а у укупном стваралаштву у већини слу-
чајева – одговара структури узуалних лексема.

На основу спроведене анализе констатујемо да су у случају
прва два превода околионализми преведени узуалним лексемама у
шест од осам случајева. Овај поступак преводиоци су применили у
складу са идејом да се читаоцу који не зна језик оригинала садржај
представи у што јаснијем облику, као и са ставом који Р. Нешовић
наводи у свом поговору: „Било би бескорисно и неосновано од пре-

водиоца очекивати имитацију: глас од ког почињеш и с којим радиш не сме бити подражавање“ (Нешовић 2016: 352).

У трећем преводу, свих осам okazaналних лексема добило је своје еквиваленте на српском језику, а у том настојању смо се руководили првенствено чињеницом да сродност језика претпоставља лакше решење питања о преводивости okazaнализама.

ЗАКЉУЧАК

Питање могућности превода, а затим слободног и прецизног превођења разматрано је још у античко доба. Без обзира на различита гледишта која су се смењивала у теорији превођења, од непреводивости (Данте, Сервантес, Хумболт, Шлајермахер, Сапир и Ворф), до апсолутне преводивости – уједначено је мишљење о сложености превођења уметничког текста односно поетског језика.

Нарочиту сложеност при превођењу поезије представљају okazaнализми будући да представљају основно средство песничког израза. Оказанализам је сложена, вишеслојна и вишезначна ауторска језичка творевина, чији превод захтева нарочит приступ и оригинално решење преводиоца. Будући да је адекватно преношење свих слојева значења у поезији немогуће, преводиоци се одлучују за различите стратегије у преношењу значења, тј. која значења је неопходно сачувати, а која се могу жртвовати.

Анализом преводилачких решења на српски језик okazaнализама у песми О. Е. Манделштама *Чернозем*, показало се да су преводиоци Травица и Нешовић одабрали стратегију превођења okazaнализама узуалним лексемама (у шест од осам случајева) у складу са идејом да читаоцу који не зна језик оригинала садржај треба представити у што јаснијем облику и без намере имитације односно подражавања песничког поступка у оригиналу. С тим у вези, за разлику од трећег преводиоца, они се нису држали очувања метра. Током анализе је утврђено да се коришћењем узуалне уместо okazaналне лексеме неминовно губе одређени слојеви значења.

Трећи превод показује да је, захваљујући сродности језика, у овој песми могуће све okazaнализме превести еквивалентним okazaнализмима који у значајној мери преносе слојевитост значења потврђујући да је „задатак преводиоца – да целовит и тачан садржај

оригинала у други језик пренесе очувавши његове стилске и експресивне особености“ (Рецкер 1974: 11). У случају када је морфолошки састав оказионализма јасан, значење је лакше одредити. Поделом речи на њене творбене елементе и на основу знања о граматичком значењу тих елемената може се поставити „граматичка хипотеза“ о значењу речи које произилази из граматичке структуре.

Неминовност „губитка значења“ је очигледна у сва три превода јер она никада не могу бити сва пренета. Са друге стране, могуће је да се у преводу појави „вишак значења“. Овим се потврђује став који, поред осталих, износе Фјодоров, Бардухаров, Швејцер о томе да је разликовање од оригинала неизбежно, али је важно да одступање иде у корист стварања целине у складу са законитостима језика на који се преводи. Ту целину не чини само вербални садржај већ и стил, песничке слике, метар, музикалност, емоционалност, врста риме и сл., што би захтевало ново, детаљније истраживање.

Литература

Бабенко, Н. Г. (1997). *Окказиональное в художественном тексте: стилистико-семантический анализ*. Калининград: Калининградский государственный университет.

Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*, Москва: «Международные отношения».

Белинский, В. Г. (1977). Гамлет, принц датский... *Собрание сочинений. В 9-ти томах*. Т. 2. Статьи, рецензии и заметки, апрель 1838 — январь 1840. Ред. Н. К. Гей. Подготовка текста В. Э. Богграда. Статья и примеч. В. Г. Березиной. Москва: «Художественная литература».

Драгићевић, Р. (2018). *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.

Федоров, В. А. (2002). *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)*, Москва—Санкт Петербург: Филология Три.

Фурманова, В. П. (1994). *Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков*.: дис. д-ра пед. наук. Москва: Система онлайн-просмотра (rsl.ru)

Goethe, J. W. von. (1992). *Translations*. Translated by Sharon Sloan In: Rainer Schulte, John Biguenet *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*, Chicago&London: University of Chicago Press, 64-67.

Гарбовский, Н. К. (2007). *Теория перевода*. Москва: Издательство Московского университета.

Хлебников, В. (1919). «Наша основа» (lit-info.ru) (приступљено 6. септембра 2021).

Ивлева А. Ю. & М. М. Кузнеченкова, Ю. А. Мишарина. (2018). Проблема переводимости/непереводимости в истории развития переводческой мысли. In: *Дневник науки* No4. Ivleva_Kuznechenkova_Misharina.pdf (dnevniknauki.ru) (приступљено: 10. јула 2022)

Левин, Ю. Д. & А. В. Федоров, И. С. Кузьмичев (1960). *Русские йисатели о йеревове*. Ленинград: Советский писатель.

Лекманов, О. А. (2021). О стихотворении О. Э. Мандельштама «Чернозем». In: *Русская лиитература* – 2021. – Номер 2 С. 215-218 [Электронный ресурс]. URL: <http://ras.jes.su/rusliter/s013160950015188-0-1> (приступљено: 12. јула 2021). DOI: 10.31860/0131-6095-2021-2-215-218

Мандельштам, Н. (1989). *Восйоминания*. Воспоминания (fb2) | Флибуста (flibusta.is), (приступљено 11. јула 2021).

Нешовић, Р. (2016). Мандельштам О. Е. *Сачувај мој йлас: лирика*, одабрао и препевао Радојица Нешовић. Нови Сад: Академска књига.

Новак, О. А. (2018). *Сйецифика словоййворчесйва О. Мандельшййа-ма* http://ftp-www.bsu.edu.ru/vkr-2018/44.00.00-bsu/Novak_Spetsifika_18.pdf (приступљено 6. фебруара 2023).

Полетаев, П. А. (2020). *Неолойизмы и окказионализмы Мандельшййа-ма*. Часть II. Стихи.py (stihi.ru), (приступљено 11. јула 2021).

Poljanec, R. F. & S. M. Madatova-Poljanec (2002). *Rusko-hrvatski rječnik*, pretisak 1. izdanja iz 1987. g. Zagreb: Školska knjiga.

Рецкер, Я. И. (1974). *Теория йеревода и йереводческая йрактйика*. Москва: Р. Валент.

Руско-срйски речник у редакцији Богољуба Станковића, Прометеј, Нови Сад 2008.

Сибиновић, М. (2018). Осип Мандельштам у српском руху и духу: Рецепција Мандельштама у српској књижевности и култури. In: *Слависййика XXII/I*. Београд: Славистичко друштво Србије.

Skok, P. (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća. Zagreb: JAZU.

Тарановски, К. (1982). *Књйа о Мандельшййаму*. Београд: Просвета.

Швейцер, А. Д. (1988). *Теория йеревода: Сйаййус, йроблемы, асйек-ййы*. Москва: Наука, 1988.

Травица, С. (2009). Мандельштам О. *Вороњешке свеске*, прев. С. Травица и З. Пауновић. Београд: Нолит 2009.

Якобсон, Р. (1978). О лингвистических аспектах перевода. In: *Войпро-сы йеории йеревода в зарубежной линйивисййике*. Москва: Международные отношения.

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ОККАЗИОНАЛИЗМОВ НА ПРИМЕРЕ
СТИХОТВОРЕНИЯ О. Э. МАНДЕЛЬШТАМА «ЧЕРНОЗЕМ»**

Резюме: Окказионализмы/авторские неологизмы привлекают внимание в теории перевода и лингвистике, поскольку углубляют вопрос (не)переводимости. Этот вопрос особенно сложен в художественном тексте и прежде всего в поэзии, когда окказионализмы являются чертой авторского стиля. В поэтическом языке О. Мандельштама, для которого характерны ярко выраженная интертекстуальность, ассоциативность, музыкальность, на уровне звуковой организации окказиональные творения имеют особую роль и их количество большое. В данной работе произведен сравнительный анализ переводческих решений относительно авторских окказионализмов в двух опубликованных переводах стихотворения *Чернозем* О. Э. Мандельштама на сербский язык и один неопубликованный. Показано, что в случае первых двух переводов окказионализмы были переведены узуальными лексемами в шести из восьми случаев. Эта процедура была применена переводчиками в соответствии с идеей – максимально ясно представить содержание читателю, не владеющему языком оригинала. В третьем переводе все восемь окказиональных лексем получили свои эквиваленты в сербском языке. Переводчик руководствовался мыслью, что адекватный только тот перевод, который передает содержимое равноценными средствами. Подтверждается, что языковая близость позволяет более легкое решение вопроса о переводимости окказионализмов.

Ключевые слова: окказионализм, авторский неологизм, Мандельштам, художественный перевод, переводимость, непереводимость, эквивалентность